

INHOUDSOPGAVE

- 19 WOORD VOORAF
- 22 FAMILIEALBUM
- 30 **HOOFDSTUK 1 OEVER & SINT-JANSVLIE**
RIJK GEBOREN IN EEN ARME BUURT
- 44 **HOOFDSTUK 2 SCHOENMARKT**
ANTWERPS BESTUUR, BELGISCH BELANG
- 60 **HOOFDSTUK 3 TABAKVEST**
GASTHUIS, WASHUIS, WEESHUIS, KLOOSTER
- 72 **HOOFDSTUK 4 CITÉ & OUDAAN**
LES DAMES DE LA CHARITÉ: FUNDRAISING
IN DE 19de EEUW
- 80 **HOOFDSTUK 5 EVERDIJSTRAAT**
CORNELIS, CONSTANCE EN ANNA
- 96 **HOOFDSTUK 6 MEISTRAAT**
VEEL LEED, VEEL HULP
- 110 **HOOFDSTUK 7 LEOPOLDSTRAAT**
GROENE OASE, BLAUWE DOOD
- 120 **HOOFDSTUK 8 SINT-JORISKERK**
HOE ONZE ZIEL KLINT
- 128 **HOOFDSTUK 9 HARMONIE**
MUZIEK EN MECENAAT
- 142 **HOOFDSTUK 10 MARKGRAVELEI**
IDYLLISCH LEIKWARTIER
- 166 **HOOFDSTUK 11 DESGUINLEI**
LAAGDREMPelige TOPZORG
- 174 **HOOFDSTUK 12 SINT-FREDEGANDUS**
DEURNE TER GEWIJDE AARDE
- 184 **HOOFDSTUK 13 LIEFKENSHOEK &**
VERDER WEG VAN HUIS OP DE
BARRICADE
- 196 **HOOFDSTUK 14 SINT-ELIGIUSKERK**
POSTUME HULDE AAN HELDIN
- 206 **HOOFDSTUK 15 MICHELHOF OP**
HET KIEL CONSTANCES NALATENSCHAP
- 217 BIOGRAFIE
- 218 EINDNOTEN
- 236 BIBLIOGRAFIE
- 238 ILLUSTRATIEVERANTWOORDING
- 240 DANK - DE AUTEURS
- 255 COLOFON

13 Stadsplattegrond Antwerpen door Schotte & Van Eeckhout (1897).

32

33

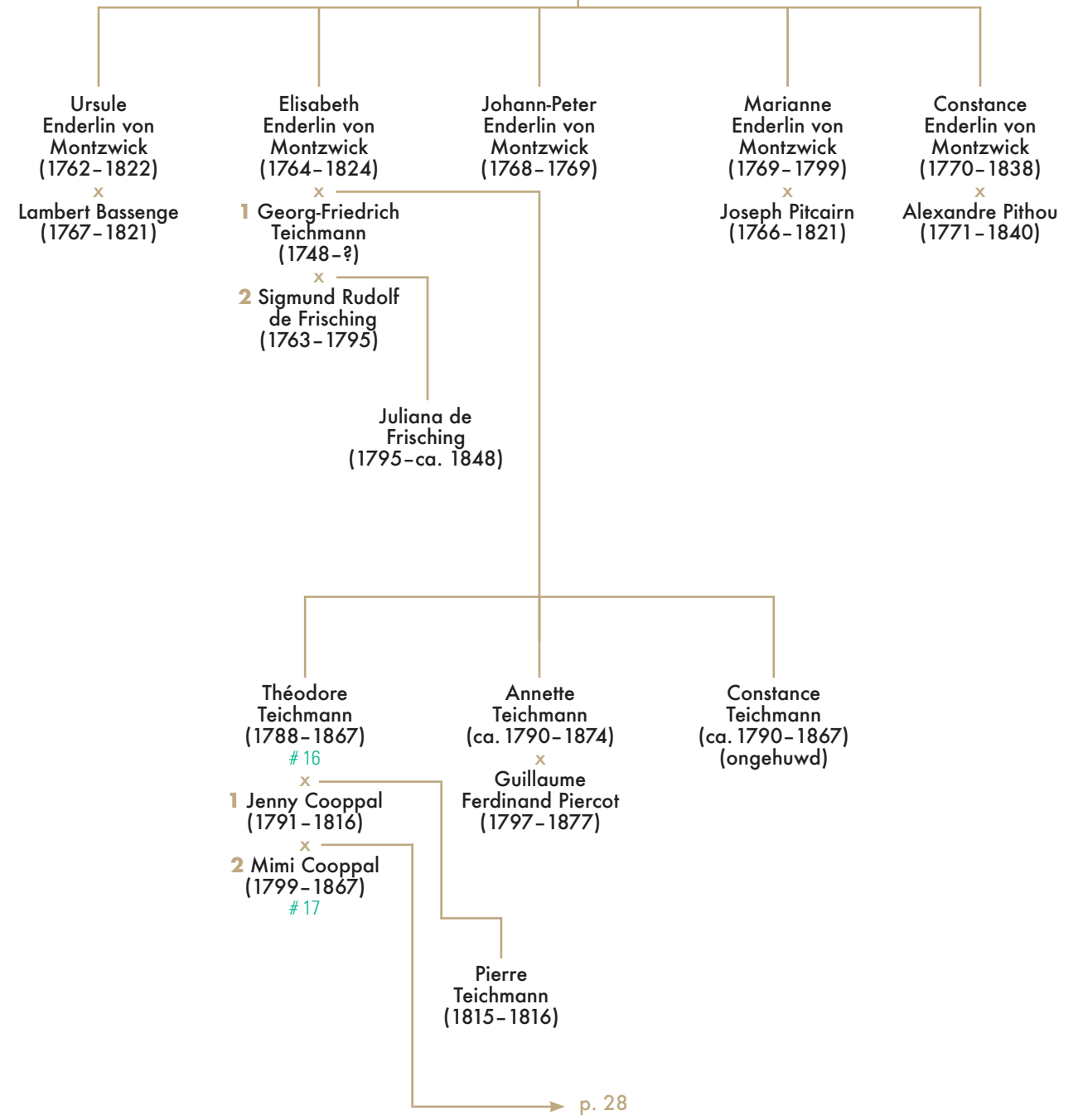

34

35

Jean-Théodore Enderlin x Anne Petronille Corijn
 von Montzwick (1727-ca. 1783) (1739-1814)

58 Constance, hartsvriendin van Wilhelmina Telghuys.

ONDERNEMINGSPLAN

Dat het Constance en de haren menens was, bleek al vlug uit een soort businessplan. De mede door de familie opgerichte en goed georganiseerde liefdadigheidsinstelling *Les Dames de la Charité*, spaarde kosten noch moeite om van het kinderspital een succes te maken.¹³⁶

Er was best veel geld nodig, want naast het verplegen van kinderen startte Constance ook met gratis consultaties voor de armen. De kliniek kreeg zo de bijnaam 't Vernietje'.¹³⁷ De dokters werden niet bezoldigd. Het antwoord op de vraag naar het waarom van hun belangeloze dienstverlening moeten we wellicht zoeken in het aanzien van de familie Teichmann. Daarnaast konden de artsen bijkomende ervaring opdoen in 'het klein gasthuis'. En enige menslievendheid voor al die grote en kleine armen zal zeker ook een rol gespeeld hebben.

Om de zaak van meet af aan niet uit de hand te laten lopen, maakte Constance *herself* in 1846 regels op. Zo waren kinderen welkom zodra ze gespeend¹³⁸ werden en tot hun tiende jaar. Om binnen te raken was een doktersattest nodig en de geneesheer besliste over de duurtijd van de opname. Tweemaal per week was visite van de ouders mogelijk: donderdag en zondag, op tijden die de verzorgsters het best schikten.¹³⁹

Helpen in het kindergasthuis was geen vrijblijvende bedoening, laat staan een bevlieging. Constance stak voortdurend zelf

de handen uit de mouwen en eiste van haar medewerkers dezelfde inzet. Puur engagement was het codewoord. Ze nam ook snel drie ziekenzusters in dienst. Zuster Elisabeth werd als religieuze de eerste overste.

De assistenten, vaak leden van *Les Dames de la Charité*,¹⁴⁰ kregen een reglement voorgeschoteld. Constance drong aan op een scherpe controle van ziekenzalen en keuken. Aan- en opmerkingen kwamen terecht in een register dat het lokaal niet mocht verlaten. Wie op een afgesproken dag verhinderd was, moest zelf voor vervanging zorgen. Verzuimde die dat, dan hing haar een boete van 5 frank boven het hoofd. Dames van goeden huize, Fanny Gevers en Pauline Telghuys¹⁴¹, kregen de verantwoordelijkheid over het huishouden en ontvingen de waardige titel van 'dame-econoom'.

Het reglement, opgemaakt bij de opening van het kindergasthuis, wijzigde daarna nauwelijks. Door het hoge ledental was er bijna iedere dag wel iemand op post. Constance droeg de eindverantwoordelijkheid.

Het instituut van 'Ufra Kestence' zoals ze in de volksmond genoemd werd, genoot al snel aanzien.¹⁴² In 1851 werkten er 47 dames, begaan met liefdadigheid, in het ziekenhuis; dat aantal liep later op tot 98.¹⁴³ Constance ging prat op haar ijzeren gestel en bleef bij de ziekenzorg onverschillig voor de risico's daaraan verbonden, vaak tot wanhoop van haar familie. In 1847 kreeg ze tyfus¹⁴⁴ en twee jaar later had roodvonk haar te pakken. Ze overwon beide ziekten echter snel. Teichmanngewijs grapte ze er in haar dagboeken soms over.¹⁴⁵

PEKE SOMMÉ

Een van de eerste geneesheren van het kinderziekenhuis was dokter Claude-Louis Sommé (1772-1855). Als Parijzenaar had hij in die stad een zeer degelijke geneeskundige opleiding genoten bij de beste anatomen en chirurgen van dat moment. In het kielzog van Napoleon Bonaparte had hij Europa doorkruist en slagvelden en krijgshospitalen leren kennen.¹⁴⁶ Tijdens een kort verblijf in Antwerpen in 1804 was hij behulpzaam geweest bij de oprichting van de *École de Médecine*, verbonden aan het Sint-Elisabethgasthuis.¹⁴⁷

Na het behalen van zijn doctoraat keerde hij terug naar de Scheldestad en werd er hoofd van de chirurgie in genoemd hospitaal. Hij zou er 49 jaar werken en als energiek en veelzijdig begaafd chirurg wereldfaam verwerven.

Claude-Louis Sommé had al een rijkge vulde loopbaan achter de rug toen hij zijn diensten aanbood in Louise-Marie.¹⁴⁸ Hij verleende er onbezoldigd zijn medewerking.¹⁴⁹ Constance noemde hem soms vader of 'Peke Sommé'. Ze hield van zijn directe aanpak: dokter Sommé, een man van de daad, was wars van zwaarwichtig geneeskundig gefilosofeer. Hij schreef en handelde koel en zakelijk, rekende af met oude gebruiken en kwakzalverij.¹⁵⁰ Constance bewonderde dokter Sommé haast grenzeloos.¹⁵¹

STATIG PAND IN SINT-JORISVEST

In haar dagboeken mijmert Constance, intussen 64 jaar oud, over de plek waar de zorg voor het kinderleed ooit begon. In haar beschrijving van de eerste locatie van het kindergasthuis lijkt alles klein en duister. Ze spreekt over een donkere plaats, trapjes en "een koerken", een smalle gang, een kleine ziekenzaal. Constance startte met zes bedden; weldra werden dat er het dubbele en in 1850 telde het hospitaal 24 bedden. In 1851 drong zich na vijf jaar Sint-Jorisvest een verhuizing naar een groter gebouw op. Dat zou gevonden worden in de Everdijstraat.¹⁵²

We weten dat de plannen van Constance om kloosterzuster te worden door haar familie werden gedwarsboomd. Haar goede vriendin Wilhelmina¹⁵³ Telghuys (1824-1907) (# 60) droomde er ook van om in te treden. Zij zette haar wil wél door. Ze werd niet zomaar non, ze stichtte zelfs een nieuwe congregatie, wat verder in de Sint-Jorisvest die Constance zo goed bekend was.

59 Dokter Sommé in wat ooit een ziekenzaal van 'het Sint-Elisabeth' was.

WERK AAN DE WAGEN

Slaafs was ze niet, bedrijvig wel. Ondanks haar drukke agenda vond Constance in 1868 nog de tijd om zich op een nieuw project te werpen: woonwagenwerk. En dat had alles te maken met een pater-kapucijn. Pater Celestinus, geboren als Felix Daubresse (1833-1896), was in 1856 ingetreden en zou zich ontpoppen tot een intellectueel en erg sociaal betrokken geestelijke. Hij was bekend bij de elite van het land en bewoog zich aan het hof als persoonlijke biechtvader van koningin Marie-Henriette. Maar hij had ook oog voor armoede en ontbering. Vanaf 1868 was de West-Vlaming in Antwerpen te vinden en kreeg hij aandacht voor foorframers en andere woonwagenbewoners die met de regelmaat van een klok aan de stadswallen kampeerden. De geestelijke werd getroffen door hun schrijnende armoede.³¹⁵ Op dat ogenblik was Celestinus bestuurder van een lekenbeweging: de Derde Orde van Sint-Franciscus.³¹⁶ In die kringen zocht hij hulp om een apostolaatswerking te starten. Er bestonden best veel liefdadigheidsgroepen in Antwerpen en daarbuiten, maar Constance was in die jaren redelijk *incontournable* en aldus werd ze benaderd door de pater. Constance sprak haar netwerk aan en zonder al te veel moeite kon ze dames warm doen lopen voor het nieuwbakken project. In 1868 richtten pater Celestinus en Teichmann *L'oeuvre Foraine* in Antwerpen op.³¹⁷

Ook de aartsbisschop van Mechelen, kardinaal Victor Dechamps (1810-1883), was het initiatief genegen. Hij stond er wel op dat de liefdadigheid zich niet alleen op foorreizigers maar ook op zigeuners, leurders en zwervers zou concentreren. Maar doordat de kermiskramers niet onder dezelfde 'koepel' met rondtrekkende muzikanten en scharenslijpers behandeld wilden worden, ontstonden twee aparte organisaties: naast het woonwagenwerk dus ook 'het werk der marskramers'. Waarschijnlijk versmolten beide afdelingen later toch.³¹⁸

Zonder twijfel lag oprechte zorg voor deze lang verwaarloosde groep mensen ten grondslag van de actie. Zeker had men oog voor de materiële noden, maar tijdens de tweede helft van de 19de eeuw zijn paternalisme en bekeringsdrang vanuit katholieke hoek nooit ver weg. De sociale werkers boden de woonwagenkinderen godsdienstige lessen aan, waarmee ze, het moet gezegd, meteen leerden lezen en schrijven. Deed een kind zijn of haar eerste communie, dan werd het 'volledig in het nieuw gestoken'. Geregeld stopten de vrijwilligsters de kinderen speelgoed toe en niet zelden serveerde men uitgebreide maaltijden voor de hele familie. Het volgen van catechese en het bezoeken van de zondagsmis werden fel gepropageerd.³¹⁹

Het foorwerk nam een snelle uitbreiding over het hele land; de hoofdzetel bleef niettemin in Antwerpen gevestigd, meer bepaald in Constance Teichmanns woning! Pas vanaf 1892 zou het hoofdkantoor verhuizen naar een Antwerps klooster. Pater Celestinus, negen jaar jonger dan Constance, overleed in hetzelfde jaar als zijn trouwe medewerkster.³²⁰ Hij liet een netwerk van foorcomités na, groter dan hijzelf ooit had durven vermoeden.

Constances woonwagenwerk werd in de loop der tijd in de vele biografische artikels nauwelijks belicht.³²¹ Het illustreert wel hoe zij dus niet alleen binnen de muren van haar ziekenhuis maar ook daarbuiten voor behoeftige kinderen mee het verschil kon maken. En weerom; zij was de spil, het uithangbord. Maar het echte werk werd door vele andere handen uitgevoerd. Hoe dan ook, zij heeft er haar schouders onder gezet. En die konden wat dragen.

79 In het verlengde van de hoofdingang van het rechtse pand in de Everdijstraat wandel je zo door het gebouw naar achteren.

HOOFDSTUK 6

MEISTRAAT

VEEL LEED, VEEL HULP

80 Het ziekenhuis in de Meistraat. Achterin is de hoek Hopland/Kolveniersstraat nog goed herkenbaar (1923).

27 november 1871. Aartsbisschop monseigneur Dechamps begeeft zich naar de nieuwgebouwde Antwerpse Sint-Joriskerk om muurschilderingen in te zegenen. De beelden uit het leven van Christus kregen Nederlandstalige onderschriften, en daar had Constance een hand in. Deze teksten gebruikte Peter Benoit voor zijn compositie *Drama Christi*.

Na de verbeurdverklaring door het Frans Bewind brak men in 1799-1800 de gotische Sint-Joriskerk af. Ook het kerkhof werd ontruimd en de gronden verkocht.⁴¹⁸ In 1845 kocht de pastoor het terrein terug. De jonge architect Léon Pierre Suys mocht een nieuw gebedshuis (1847-1852) ontwerpen. Dat werd kleiner en was niet langer west-oost georiënteerd. Door huizenrijen aan alle kanten (als gevolg van een verkaveling) kwam de toegang in het oosten. Sint-Joris kreeg zijbeuken met hoge raampartijen: een echte hallenkerk. Het gebouw verrees tussen 1847 en 1874. In 1853 volgde (hoewel de kerk maar deels was afgewerkt) de wijding. Na de eerste bouwfase met Suys volgden een tweede en derde fase (1857-1874) onder Heliodore Leclef die vooral de torenspitsen en (de decoratie van) de voorgevel behelsden.⁴¹⁹ Het nieuwe bedehuis groeide uit tot een neogotische kerk par excellence: een van de mooiste en gaafste voorbeelden van deze bouwstijl in Vlaanderen.

Voor het interieur, met gepolychromeerd schilderwerk op de zuilen, tegen de wanden van de zijbeuken en aan het hoogaltaar, tekenden kunstenaars Jan Swerts (1820-1879) en Godfried Guffens. Beiden hadden aan de Antwerpse Academie voor Schone Kunsten bij Nicaise De Keyser gestudeerd. Voor hun specialisatie in muurschilderingen (fresco- en andere technieken) reisden ze naar Italië en Duitsland. Bij de religieus en patriottisch ingestelde Nazareners vonden ze inspiratie,⁴²⁰ evenals bij de Britse Prerafaëlieten.⁴²¹ Guffens en Swerts creëerden in hoofdzaak muurschilderingen met religieuze inslag.⁴²² Tussen 1859 en 1871 maakte het kunstenaarsduo in de Antwerpse Sint-Joriskerk ongeveer 250 m² figuratieve en 2500 m² decoratieve schilderingen. Veertien ervan in de zijbeuken wekken onze interesse. Ze hadden de strijdende, lijdende en triomferende kerk als thema. Bij elke voorstelling bracht een tekstfragment verduidelijking. Daarnaast verschenen in het hoogkoor afbeeldingen van de twaalf apostelen, Maria, Jozef, de evangelisten, Sint-Joris en Christus Pantocrator: goed voor nog eens 24 muurschilderingen in totaal (# 99-102).

De taferelen uit het leven van Christus tonen in woord en beeld over welke gebeurtenis het telkens gaat. Naast elk Bijbelcitaat prijkt ook nog een nadrukkelijke oproep tot beter leven. Elke frase start stevast met “Jezus leert ons ...”. De didactische en moraliserende insteek wordt nog duidelijker door het gebruik van het Nederlands, zeer ongewoon in die tijd waar de Kerk zich bediende van het Latijn (en het Frans). Guffens en Swerts hebben in diezelfde periode ook muurschilderingen ontworpen voor de Onze-Lieve-Vrouw-van-Bijstandskerk in Sint-Niklaas (tussen 1853 en 1870). Ook daar zijn Nederlandstalige teksten verwerkt, als een ‘Bijbel voor de armen’. In de Hasseltse Sint-Quintinskathedraal vallen nog steeds muurschilderingen van Guffens uit 1876-1879 te bewonderen.

100 Guffens' ontwerp voor *Jezus geneest de zieken: Jezus leert ons de liefde tot elkander* (Mt. 15:30-31).

101 Guffens' ontwerp voor *Jezus door de soldaten geblinddoekt en mishandeld: Jezus leert ons de verduidelijking*⁴²³ (Lc. 22:64-65).

102 Guffens' ontwerp voor *Jezus draagt het kruis en ontmoet de wienende vrouwen: Jezus leert ons de boetvaardigheid* (Lc. 23:27-28-31).

127 Constance omringde zich met portretten van haar familie: o.a. bovenaan een schilderij van haar vader op jonge leeftijd; rechts eronder vader Teichmann als gouverneur, pal daaronder een groot medaillon met moeder Mimi Teichmann-Cooppal; rechts daarvan Constance samen met haar jongere zus Marie; in een klein rechthoekig kadertje daartussenin haar overgrootmoeder Isabelle Petronella Pauwels. Bij de ovale medaillons links valt Frédéric Belpaire op (in het midden). Uiterst rechts onderaan een portret van Constance op oude leeftijd met haar eretekens (# 86 /152). Tussen de familiebeelden in: paus Pius IX en een reproductie van Rafaëls *Madonna del cardellino*.

HOOFDSTUK 11

DESGUINLEI LAAGDREMPELIGE TOPZORG

133 Het nieuwe ziekenhuis
Louise-Marie na de oplevering.
De open terrassen gaven uit op
het toen weelderige groen van de
Brialmontvesting (1959).

